

Hver gang, patienter udsættes for tvang i psykiatrien, opstår der etiske dilemmaer, som personalet bør forholde sig til, for der findes ingen entydige svar på spørgsmålet, om tvang kan retfærdiggøres. Det mener **Jacob Birkler**, etiker, ph.d. og tidligere formand for Etisk Råd, der i en ny bog efterlyser et større fagligt fokus på etik i psykiatrien.

Af Henning Due, *journalist*

**'Etik handler
både om det
gode og det
onde'**

”Så har du fem minutter”, siger sygeplejersken og kigger op på uret og tilbage over på pigen, der sidder ved et bord og kigger modløst ned i gulvet.

På bordet foran pigen står der to glas. Ét fyldt med lyserød ernæringsdrik og et halvtomt med vand i.

”Kom. Du skal kæmpe imod spiseforstyrrelsen. Den skal ikke styre dit liv. Kom. Start med at tage hånden op på bordet. Tag den op til glasset”, siger sygeplejersken.

Pigen ryster en smule på hovedet uden at løfte sit blik.

”Jeg kan godt se, du har det svært. Og jeg ved, du kæmper, og det er en hård modstander, du er oppe imod. Der er gået to minutter, men jeg hjælper dig”, siger sygeplejersken.

Pigen er bleg, hun ryster over hele kroppen og kigger op på glasset med et forpint udtryk i øjnene. Ud fra hendes næse og hen over hendes venstre kind sidder en tynd, gennem-sigtig plastikslange.

”Der er et halvt minut tilbage. Du kan stadig godt nå det. Du skal ikke lade spiseforstyrrelsen vinde, vel?”, siger sygeplejersken.

Pigen løfter fortsat ikke sit blik fra gulvet.

”Det er din fødselsdag i dag”, siger sygeplejersken.

”Mm. Og derfor gad jeg godt bare have lidt fred fra mad”, siger pigen.

”Men du har stadig et ønske om at komme tilbage på bostedet, ikke også? Og tilbage til din kanin? Var det godt at se den igen?”, spørger sygeplejersken.

Pigen nikker tavst.

Scenen stammer fra DR-dokumentaren *Børnene på Psyk*, og viser, hvordan en sygeplejerske fra en børne- & ungepsykiatrisk afdeling i Region Syddanmark forsøger at overtale en tvangsindlagt pige med svær anoreksi til at spise.

Når man ser scenen, er det tydeligt, at pigen har det dårligt og har brug for hjælp. Men hvad gør personalet, hvis patienten – som i det her tilfælde – nægter at tage imod den hjælp, der tilbydes? Og hvor går grænsen for, hvad man

kan tillade sig i forsøget på at lokke eller tvinge en patient til at tage imod den?

Den slags dilemmaer er den kommende bog *Etik i psykiatrien*, fyldt med.

Den er skrevet af Jacob Birkler, filosof med speciale i etik, ph.d. i medicinsk etik og formand for Det Ethiske Råd fra 2010-2016, og baserer sig på hans egne samtaler med patienter og personale fra landets psykiatriske afdelinger.

Bogen, der er planlagt til at udkomme i januar 2018, sætter menneskelige erfaringer fra psykiatrien i et etisk perspektiv og forsøger at afdække alle mulige - og umulige - situationer, som hverdagen i psykiatrien byder de involverede.

- Når man læser grundbøger i psykiatri, ser man, at de handler mere om diagnoser end om de mennesker, som får diagnoserne. Det er tankevækkende, for det er først, når man selv erfarer, hvor afgørende det er at se og tale med patienter, og ikke bare omtale dem via diagnosen, at man får et blik for patienten og forstår, hvad patienten har behov for, siger Jacob Birkler.

Skal etikken i spil i psykiatrien - og det mener han, den skal - handler det ikke bare om at tænke sig godt om, men også om at se sig godt for og lytte efter, når man møder patienterne og befinder sig i en svær situation, lyder Jacob Birklers bedste råd.

Ingen løftede pegefingre

Han understreger, at han med bogen ikke er ude på at løfte pegefingre eller komme med en forkromet opskrift på, hvordan psykiatriens personale bør opføre sig, når de går på arbejde.

Ambitionen med bogen er i stedet at kortlægge de mange situationer, hvor etikken bliver synlig - især som dilemmaer. Det sker som regel, når der er problemer med grundværdierne, fortæller han.

- Man kan sige, at hvis en praksis fungerer godt, er det etisk set ikke interessant, da etik både handler om det gode og det onde. Hvis noget kun er godt, er det ikke relevant for mig, siger Jacob Birkler.

Og selv når en praksis tilsyneladende opfattes som et gode for alle involverede parter, kan der opstå problemer, forklarer han.

Han peger på et eksempel fra virkeligheden med de senere års inddragelse af pårørende i behandlingen på landets sygehuse.

- I dag synes alle, at pårørendeinddragelse

er en god ting, men i praksis ser vi, at de involverede parter ofte forstår noget vidt forskelligt ved princippet, og det skaber problemer. Måske ønsker personalet at overdrage konkrete pleje- eller medicinopgaver til de pårørende, mens de pårørende måske mest ønsker at komme tæt på patienten og informere personalet om deres erfaringer under behandlingsforløbet uden selv at blive involveret som aktive medspillere, forklarer Jacob Birkler.

Scenen fra DR-dokumentaren peger ifølge ham på et andet og klokkeklart dilemma.

- Her ser vi det, som i reglen kaldes 'skjult tvang'. Nogle vil se det som et 'onde', fordi det principielt er forkert at overtale, presse, lokke eller manipulere, siger han.

Andre vil se skjult tvang som et gode.

- Fordi den kan forhindre et større onde, hvilket her kunne være tvangsbehandling mod pigens vilje. En tredje gruppe vil måske se den skjulte tvang som både et gode og et onde og vil opleve at stå i et dilemma mellem omsorgspligt og omsorgssvigt, siger Jacob Birkler.

Kort sagt er etik noget rod og handler i sidste ende altid om grænser.

- En patient fortalte mig engang, at det værste ved tvang ikke er at blive bæltefikseret, men at få trukket bukserne ned, når hun skulle have indsprøjtningen. Det viser, at etik i praksis er en kompleks og flertydig sag. Det, der udefra set kan virke meget stødende eller uværdigt - som fx scenen fra DR-dokumentaren - opleves måske ikke sådan af patienten, siger han.

Jacob Birkler mener derfor, det er afgørende, at personalet taler med patienterne om, hvad de selv oplever som den største krænkelse ved tvang, og forpligter sig over for patienterne.

Tvang er ikke bare tvang

At tvang ikke bare er tvang - en af bogens hovedpointer - kommer til udtryk i de forskellige strategier, som personalet i psykiatrien mere eller mindre bevidst benytter sig af.

Fx adskiller skjult tvang sig på flere måder fra formelle former for tvang - tvangsindlæggelse, tvangstilbageholdelse, tvangsfiksering (med bælte el. lign.), tvangsmedicinering - som sundhedsloven giver personalet mulighed for at benytte sig af.

Skjult tvang registreres ikke i patientjournaler og journalsystemer, og der findes ingen faste retningslinjer, som beskriver, hvordan og hvornår skjult tvang anvendes.

En patient fortalte mig engang, at det værste ved tvang ikke er at blive bæltefikseret, men at få trukket bukserne ned, når hun skulle have indsprøjtningen. Det viser, at etik i praksis er en kompleks og flertydig sag.

- Hvis vi vender tilbage til scenen fra DR-dokumentaren, ville andre sygeplejersker i samme situation måske slet ikke have brugt pigens kanin til at lokke med, mens en tredje gruppe måske ville være gået endnu længere for at få pigen til at drikke ernæringsdrikken, siger Jacob Birkler.

At skjult tvang er et udbredt fænomen, er han ikke i tvivl om, men hvor ofte den anvendes, findes der kun få systematiske undersøgelser af.

- Spørger du personalet, bliver fænomenet ofte nedtonet, siger Jacob Birkler.

Fælles for alle tvangsformer er dilemmaet: at der på den ene side er tale om en krænkelse, men at personalet samtidig har en pligt til at sikre patienten.

I bogen ridser Jacob Birkler flere eksempler op - bl.a. ambulant tvang, som betyder, at en patient med en svær psykisk lidelse fx kan blive hentet i sit hjem af politiet mod sin vilje og tvunget til at tage sin medicin. Et ofte anvendt argument for den form for tvang er ifølge Jacob

Birkler, at det er mindre indgribende end alternativet - tvangsindlæggelse med politiets hjælp - som af mange anses for at være et værre alternativ.

Men heller ikke den type situationer kan opstilles sort-hvidt, mener han.

- Tvang i hjemmet opleves ikke kun voldsomt for patienten, men også af den øvrige familie, som overværer det, skriver Jacob Birkler i bogen.

'Forebyggende tvang' er et andet eksempel på en praksis i psykiatrien, som Jacob Birkler finder "etisk interessant".

Det foregår fx ved, at en patient skærmes af, før personen har gjort noget. Her anvendes tvang altså alene ud fra en forventning om, at patienten måske vil reagere voldeligt i en given situation, fordi han eller hun måske har opført sig voldeligt i tidligere, lignende situationer.

- Den form for tvang beror alene på det skøn, at hvis vi ikke gør det, vil det få en værre konsekvens for dig eller andre patienter, end hvis vi bare lod stå til, siger Jacob Birkler.

Forhåndsftaler eller 'forudgående samtykke' er en anden aftapning af forebyggende tvang, som har et mere patientorienteret blik, og som ifølge Jacob Birkler har bredt sig i de senere år i psykiatrien. Men heller ikke den form for tvang formår at sætte sig ud over dilemmaet, påpeger han.

- Den formildende omstændighed her er, at man forsøger at inddrage patienten i behandlingen, men det strider med selve brugen af tvang, som er defineret ved, at personalet handler uden samtykke fra patienten. Det er en vanskelig udfordring, som er svær at håndtere, fordi personalet har med psykisk sårbare mennesker at gøre, hvis mentale tilstand ofte svinger over tid, siger han.

En ting er Jacob Birkler dog rimelig sikker på: at tvang i psykiatrien er svær at komme helt til livs.

- Jeg tror ikke på, man helt kan fjerne de muligheder. I retspsykiatrien er der eksempelvis indlagt nogle potentielt farlige patienter, mens andre patienter ville begå selvmord, hvis de ikke blev hjulpet i behandling, siger han.

Til gengæld er Jacob Birkler ikke i tvivl om, at brugen af tvang kan nedbringes markant.

- Det forudsætter selvfølgelig de rette faglige og økonomiske midler. Etisk set handler det altid om at finde blik for det psykisk sårbare menneske og så begynde der, siger han. ●